Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа “Інститут модернізації змісту освіти”
Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Педагогічний факультет
Громадська організація “Українська асоціація педагогів
і психологів початкової, дошкільної і позашкільної освіти”

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

ACTUAL PROBLEMS OF THE PSYCHOLOGY OF PERSONALITY DEVELOPMENT

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

12–15 травня 2023 року

Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2023

УДК 159.923:005.745
А 43

Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 7 від 31.05.2023 р.)

За загальною редакцією професора Тараса ОЛЕФІРЕНКА

Редакційна колегія:

С. Д. Максименко – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Т. С. Яценко – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Н. В. Дем'яненко – доктор педагогічних наук, професор;
Р. А. Калениченко – кандидат психологічних наук, доцент;
Л. Л. Макаренко – доктор педагогічних наук, професор;
О. В. Матвієнко – доктор педагогічних наук, професор;
О. Я. Митник – доктор педагогічних наук, професор;
Т. О. Олефіренко – кандидат педагогічних наук, професор;
Л. В. Савенкова – кандидат педагогічних наук, доцент;
О. Д. Сафін – доктор психологічних наук, професор;
Г. В. Семеренко – кандидат філологічних наук, професор;
Г. Г. Цветкова – доктор педагогічних наук, професор.

А 43 **Актуальні проблеми психології розвитку особистості :** матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12-15 травня 2023 року). – Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. – 133 с. [**Електронне видання**]

ISBN 978-966-931-282-2

У матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми психології розвитку особистості" презентовано: вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку особистості в онтогенезі, зокрема, забезпечення її успіху у соціумі, в контексті європейського вибору України; психолого-педагогічні та методичні проблеми забезпечення психічного здоров'я дитини у закладах освіти в умовах війни; психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки вчителя та психолога в умовах дистанційної освіти; психологічні засоби надання допомоги особистості, яка зазнала психічних розладів у наслідок травматичних подій.

Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, практиками, здобувачами вищої освіти в галузі психології, педагогіки та дотичних до них наук.

УДК 159.923:005.745
https://doi.org/10.31392/UDU-MKPF-p2023

ISBN 978-966-931-282-2

© Автори матеріалів, 2023
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023

УДК 159.922:165

Галушко Л. Я.,
кандидат психологічних наук, доцент
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка;
Євтушенко І. В.,
кандидат психологічних наук, доцент
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова;
Бульченко Д. В.,
аспірант
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького;
Ткаченко К. В.,
аспірантка
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького;
Кохановська І. В.,
аспірантка
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ В ЇЇ ЦІЛІСНОСТІ

Активне соціально-психологічне пізнання (АСПП) введено в науковий обіг Т. С. Яценко як метод, спроможний надати допомогу людині в розв'язанні особистісної проблематики, породженої внутрішньою, стабілізованою суперечністю психіки [10]. Першопочатково увага дослідниці була зосереджена на підготовці вчителя (вихователя) до спілкування з учнями [9; 10]. Практика групової підготовки педагога до комунікації з учнями була зосереджена на упередженні педагогічно-психологічних проблем у вихованні дітей в прогуманістичному аспекті. Активне соціально-психологічне навчання започатковано ще у 80-тих роках XX ст., що сприяло становленню теорії та практики глибинної психокорекції в Україні на методичних засадах, сформованих академіком НАПН України Т. С. Яценко (захищено 44 дисертації у напрямку психодинамічної теорії) [7; 8]. Первинна назва методу "активне соціально-психологічне навчання" (АСПН) було уточнено: слово "навчання" замінено на "пізнання" (АСПП) [8; 11]. Пояснення: категорія "навчання" неспіввідноситься з "несвідомим", яке в глибинній психокорекції перебуває в центрі уваги. Метод АСПП базується на оптимальності діагностико-корекційного процесу, який передбачає актуалізацію психіки в її цілісності («свідоме»/»несвідоме"), що спирається на фактори нерозривної єдності сфер свідомого й несвідомого.

У групі АСПП спілкування між її учасниками відзначається спонтанністю з використанням у саморепрезентації візуалізованих засобів для об'єктивності самопізнання. Тези представляють аналіз причиново-наслідкових залежностей феномену психічного при спонтанній поведінці учасників діагностико-корекційного процесу в групах АСПП.

Закон, якому підпорядковується уся процедура АСПП, сформулювала Т. С. Яценко – це “позитивна дезінтеграція психіки і вторинна її інтеграція на більш високому рівні психічного розвитку суб’єкта” [1]. Він є дієвим в аспекті забезпечення порційності та багаторівневості діалого-корекційного процесу АСПП, як і поступальність процесів самозмін, що нівелюють особистісну проблему людини. Тому необхідним є професійне об’єктивування та пізнання внутрішньої стабілізованої суперечливості, яка невидима для суб’єкта, проте заявляє “про себе” контекстно в дисгармонійності психіки та її дезінтеграції.

Пізнання психіки потребує уваги до її ідентичності. У роботах І. С. Кона наголошується: “…при вивченні ідентичності центральне місце займає питання: від чого залежить послідовність поведінки і психічних процесів індивіда” [3]. Відповідь на означене питання знаходиться в синергетичних системах відношень між “образом Я” особи і її “неусвідомлюваним “Я”.

У процесі функціонування груп АСПП спостерігається різноспрямованість мотиваційних тенденцій у їх учасників, які задаються неусвідомлюваними чинниками. Пізнання категорії “несвідоме” ґрунтовно досліджено в психоаналітичній теорії З. Фрейда [11]. Разом з тим важливо враховувати й те, що несвідоме знаходить вираження у двох категоріях: “підсвідоме” і “зверхсвідоме”. Ці категорії набули опрацювання в інформаційній теорії емоцій П. В. Сімонова, який вказав на нерозривний зв’язок емоцій з потребами. Зокрема, він стверджував: “..у системі потребно-мотиваційних координат” підсвідомість перебуває на межі біологічних та соціальних потреб, а “надсвідомість” – в зоні інтерференції соціальних і ідеальних потреб [5, с. 183].

Психоаналітична позиція З. Фрейда є близькою до підтвердження важливості співвіднесеності біологічного і соціального. У дослідженнях П. В. Сімонов уточнює, що “протиріччя виникають між соціальним і ідеальним менше, але глибше і динамічніше, ніж конфлікт (на який вказував З. Фрейд) між біологічним і соціальним” [5, с. 184]. Учений подає критерії визначення підсвідомого і надсвідомого (Зверх-свідомого), а також описує можливості розрізнення вказаних різновидів феномену психічного. Підсвідоме орієнтоване “на себе”, а надсвідоме працює “на інших”. Для точності розуміння понять “зверхсвідоме” та “підсвідоме” доцільно розмежувати категорії “досвідне” та “позадосвідне”, введені Іоффе в 1969 році. “Досвідні” елементи, як вказував А. Іоффе, – це бажання, прагнення, спогади, фантазії, відчуття, сприйняття, почуття, які можуть бути як свідомими, так і несвідомими [10]. Практика груп АСПП засвідчує, що підсвідоме (неусвідомлюване) має відношення до сфери “досвідного”. Згідно визначення П. В. Сімонова, “підсвідоме оперує вторинно несвідомими реаліями, навичками, соціальними нормами, як і досвідом, набутим безпосередньо шляхом імітаційно-адаптивної поведінки” [5, с. 143].

З іншого боку, постає важливе питання про “позадосвідні” компоненти психіки. Позадосвідний світ існує, проте є невідомим суб’єкту. З цієї позиції, вся система несвідомого знаходиться у “позадосвідній” сфері. До позадосвідного, вслід за Е. Валлерстайном, ми відносимо і “зверх-свідомість”, що є областю конструкцій, які визначають упорядкованість та взаємозв’язок підструктур психіки [10].

«Механізми психологічних захистів” взаємопов’язані із “захисною поведінкою” суб’єкта, що набуває дієвості у процесі функціонування груп АСПП за авторською методикою, котра базується на психодинамічній теорії, розробленій академіком НАПН України Т. С. Яценко. Самі собою “психологічні захисти”, а також категорія “досвідного” належать до “підсвідомості”, яка задає безпосередні (спостережувані) форми поведінки, як і прояви афективно-мисленнєвої діяльності за участі механізмів психологічного захисту.

Захисна поведінка суб'єкта пов'язана з сферою досвіду, світу переживань, форм поведінки, афектів, які часто не усвідомлюється суб'єктом. Психологічні захисти пов'язані зі сферою "позадосвідного" (позасвідомого): усвідомлюється лише той зміст, котрий представляє результат діяльності свідомості, але не роботу сфери несвідомого як такої, хоча важливо враховувати факт їх взаємозв'язку.

Отже, психологічний захист виявляється передовсім у формі та способах роботи свідомості, спрямованої на захист "Я". Останнє пояснює, як поведінка, почуття та ідеї гальмуються, блокуються психологічними захистами. Даний факт відмітила Б. В. Зейгарник: "...активізація на підсвідомому рівні захисних меж призводить до деформації вчинків людини у реальності, як і до порушення гармонійних зв'язків між метою та поведінкою" [9]. Звідси висновок, що мета захисного мотиву перебуває в логічному протиріччі із сутністю очікуваного результату.

Вищесказане доводить факт дієвості у психіці суб'єкта внутрішніх неусвідомлюваних ним протиріч та розщепленості психіки, що представлено у працях Т. С. Яценко як фахівця в галузі глибинної психології, яка стверджує, що джерело "психологічного захисту" обумовлено як зовнішніми чинниками (ситуативні захисти), так і внутрішніми (базальні захисти) [1; 10]. На думку дослідниці, детермінанти внутрішнього побудження є активними і мають взаємозв'язок із ситуативними захистами. Якщо ситуативні захисти підлеглі спостереженню дослідником, то базальні їх форми – відзначаються причетністю до архаїчного спадку психіки людства [1; 7; 10].

Підсумовуючи, відзначимо, що психодинамічна парадигма, у напрямку якої здійснюється групова практика АСПП, набуває стрімкого розвитку в Україні, спирається на сутність психічного в його цілісності (свідоме/несвідоме) і враховує його взаємозв'язок з архаїчним спадком людства [4; 7]. В крайніх працях Т. С. Яценко уточнила та ввела в науковий обіг підструктуру Зверх–Ід [6].

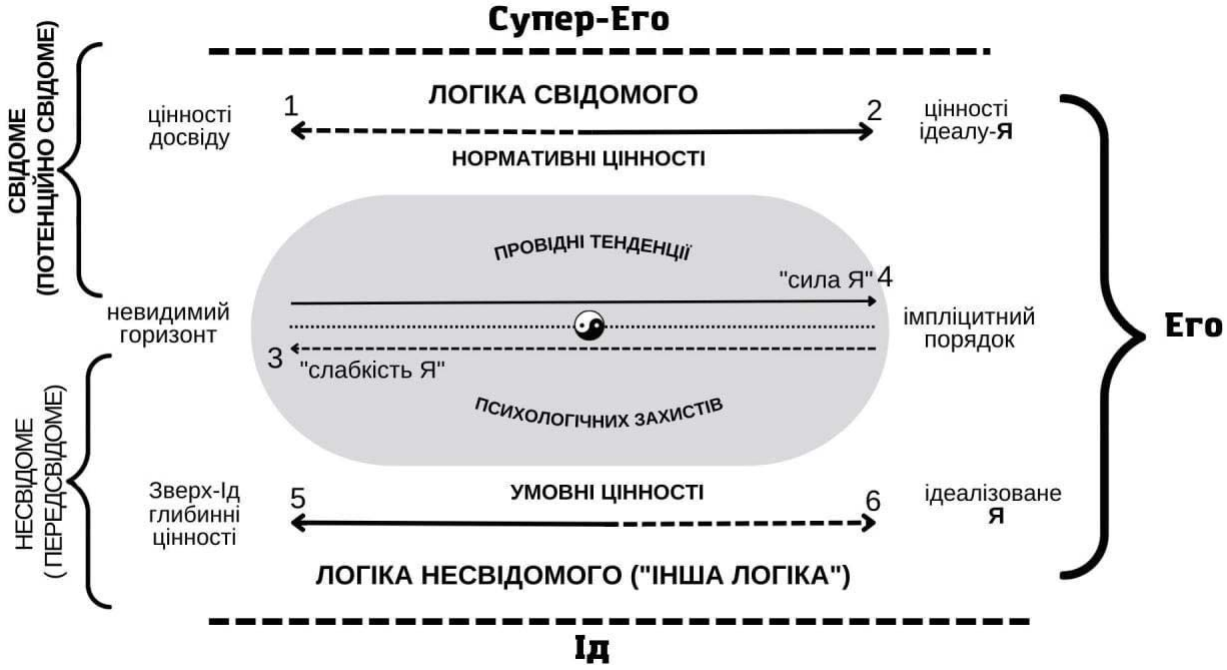

«Модель внутрішньої динаміки психіки»

Підструктура психіки “Зверх-Ід” (синонім “Зверх-Воно”) введена в “модель” Т. С. Яценко [6]. Ця категорія пов’язана із відображенням тих характеристик психіки, започатковані в догенітальний (доедіпальний) період розвитку людства. Академік НАПН України Т. С. Яценко стверджує, що таким уточненням архаїчний спадок людства набув конкретизації та довершеності. Підструктура “Зверх-Ід” вказує на невиправданість ігнорування періоду становлення психіки людства в доедіпальний період. Як свідчить діагностико-корекційна практика АСПП, в генезі психологічного становлення людства пустот не буває. Психомалюнкова практика в групах АСПП підтверджує те, що “Зверх-Ід” спецефічно є інтегрованим в психіку шляхом розширення можливості вираження інформації, яка може мати розходження, невідповідність законам земного світу. “Зверх-Воно” пов’язане з тенденціями, які акумулюють в собі “іншу логіку”, з’єднану з “доісторичною мораллю”, яка несумісна з “принципом реальності”, котрий дисциплінує прояви “Я” суб’єкта.

Список використаних джерел:

1. Галузевий стандарт вищої освіти (розроблений під керівництвом Т. Яценко). Напрям підготовки: 0101 – Педагогічна освіта. Спеціальність: 6.010100 – Практична психологія. Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр. Київ, 2005. 325 с.
2. Євтушенко І., Амурова Я., Бульченко Д., Ткаченко К., Кохановська І. Проблема гармонізації цілісності психіки майбутнього психолога. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 лютого 2023 року) ; збірник тез / за заг. ред. докт. психол. наук, проф. Клочек Л. В., докт. психол. наук, проф. Гейко Є. В. Кропивницький : ЦДУ, 2023. С. 84–88.
3. Кон И. С. Открытие “Я”. М. : Политиздат, 1978. 367 с.
4. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление. Психология мышления. М. : Изд-во МГУ, 1980. С. 130–140.
5. Симонов П. В. Эмоциональный мозг : физиология. Нейроанатомия. Психология эмоций. М. : Наука, 1981. 214 с.
6. Яценко Т. Пізнання психіки в її цілісності: теорія і практика. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 лютого 2023 року) ; збірник тез / за заг. ред. докт. психол. наук, проф. Клочек Л. В., докт. психол. наук, проф. Гейко Є. В. Кропивницький : ЦДУ, 2023. С. 7–15.
7. Яценко Т. С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро, 2019. 283 с.
8. Яценко Т. С. Методология глубинного познания: пралогическое и логическое мышление. Днепр : Инновация, 2021. 323 с.
9. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. … докт. психол. наук : спец. 19.00.07. “Педагогическая и возрастная психология”. Киев, 1989. 432 с.
10. Яценко Т. С. Соціально-психологічне навчання при підготовці майбутніх вчителів. Київ, 1987. 110 с.
11. Yatsenko T. Archaic Heritage of the Psyche: Psychoanalysis of the Phenomenom (V. Lunov, Trans.). Ottawa : Accent Graphics Communications & Publishing. Glasgow: Society for the support of publishing initiatives and scientific mobility Limited, 2021. 324 p.